

Ivo Žajdela

Poigravanje z umorjenimi

Umorjeni v rudniku Huda jama spadajo kvečjemu v Spominski park Teharje, ki ga je država zgradila tudi za ta namen, ne pa na oddaljeno pokopališče Dobrava pri Mariboru. Res močno upamo, da bodo tisti, ki o tem odločajo, svoje kratkovidne sklepe spremenili.

Umorjeni v jašku rudnika Huda jama

Če hočemo razumeti zdajšnje absurdno dogajanje o prekopu umorjenih iz grobišča v rudniku Huda jama, moramo pogledati malo v zgodovino.

»Zanimivo« je, da se t. i. povzročitelji zmede in težav pojavljajo na prizorišču tistih, ki se trudimo za raziskavo in ureditev grobov komunističnih zločinov že od začetka, to je hitro po demokratizaciji Slovenije oz. leta 1990. Leta 1990 je skupina nekdanjih domobrancev ustanovila

društvo Nova Slovenska zaveza. Glavna naloga društva je bila ohranjanje spomina na Slovence, ki so jih med drugo svetovno vojno in po njej umorili komunisti: z zbiranjem imen in osnovnih podatkov ubitih, postavljanjem spomenikov (t. i. farnih spominskih plošč), organiziranjem spominskih srečanj,

zbiranjem pričevanj, analiziranjem dogodkov, izdajanjem revije *Zaveza*. Ne dolgo zatem, leta 1991, je manjša skupinica (člane bi težko naštel na prste ene roke) ustanovila Društvo za ureditev zamolčanih grobov. Njihov namen je bil, da »obeleži in zaznamuje grobišča in morišča« iz let 1941–1952.

Predsednik društva je bil Franc Perme, med člani pa iz prvega obdobja lahko omenim le še brata Žitnik iz Grosupljega, iz zadnjega obdobja, ko je okoli leta 2005 društvo usihalo, pa Zdenka Zavadlava. Leta 2000 so v knjigi *Slovenija 1941–1948–1952. Tudi mi smo umrli za domovino* zapisali, da so postavili tri kapele, 18 obeležij in 58 far-nih spominskih plošč.

Pomanjkljivo delo

V času ustanovitve društva me je poiskal Franc Perme in me prosil, ali mu lahko dam svoje podatke o zločinih komunistične revolucije, predvsem pa o grobiščih. Kar precej podatkov sem mu dal, ne da bi mi Perme povedal, da jih bo uporabil za poseben namen. Podatke je kot svoje poslal na vrsto naslovov po svetu z dopisom, da njegovo društvo name-rava postaviti na krajih komunistič-nih morišč znamenja (»ureditev zamolčanih grobov«). Verjetno je dobil nekaj denarja, saj je potem začel postavljati lesene križe ob grobiščih z zelo ponesrečenim napisom *Tudi mi smo umrli za domovino*. Torej »tudi mi«. Kot nekakšni pritepen-ci ob onih drugih, glavnih, ki naj bi bili umrli za domovino, to je komu-nistih in mnogih naivnih kalinih, ki so jim nasedli. Jasno je bilo, da bodo tisti leseni križi prej ali slej propadli. V svoji rojstni župniji Šent Jurij pri Grosupljem je sredi pokopališča postavil »farne spominske plošče« z imeni ljudi, ki so jih ubili partizani. Na spomeniku je en svetopisemski izrek in dva napisa, ki označujeta zapisa-na imena: *Umorjeni in padli ter Žrtve vojne pa še: V spomin zapisa-na imena, katerim so nasilno vzeta jim bila življenja 1941–1945*. Pri ubitih sta zapisana le ime in priimek, ne pa tudi kraj, od kod je bil doma, in ne letnici rojstva in smrti. Nekdo, ki ne ve, komu je posvečen ta spomenik, ne bo vedel, kdo je te ljudi umoril. Tudi druge farne spominske plošče, ki jih je organiziralo Permetovo društvo, so podatkovno siromašne. Leseni križi so že zdavnaj strohneli. Kot da je hotel samo zapolniti prostor, ki bi ga sicer nekdo drug, ven-dar ta nekdo drug bolj kakovostno.

Udar v Rogu

Svojevrsten vrhunec je Perme-tovo društvo doseglo leta 2000, v

Umorjeni iz grobišča v rudniku Huda jama

času Bajukove vlade. Takrat jim je uspel »veliki met«. Poleti, verjetno avgusta, v največji vročini, in ko je bila večina politikov na dopustu, so šli do nekega ministra s predlogom, da jim dodeli denar za postavitev večjega spomenika ob grobišču Pod Krenom v Kočevskem rogu. Pred tem sta se Nova Slovenska zaveza in Cerkev skoraj deset let trudili, da bi država postavila kapelo ob roškem grobišču. Postopki so se vleкли v neskončnost. Zdaj pa je neki minister takoj dal denar za postavitev spomenika – seveda mimo prej omenjenih dolgotrajnih prizadevanj za kapelo. Ali je tisti minister sploh vedel za ta prizadevanja? Permetovo društvo je po-tem v nekaj mesecih v Kočevskem rogu postavilo spomenik, ki sem ga sam takrat imenoval »silos«, ker je zgrajen v obliki silosa. Bilo je nekaj zgražanja nad to »akcijo« (malim državnim udarom) Permetovega društva, vendar ne pre-več. Prevladala sta »ponižnost« in »dostojanstvo«. Poleg Permetovega »državnega udara« je vsaj mene zbodel eden od napisov (parafraze iz antike) na stropu »silosa«, ki se glasi: V Rogu ležimo, tako je vele-val domovine ukaz, zato nikdar ne pozabite nas. Ta napis torej obisko-valcem grobišča Pod Krenom spo-roča, da so bili tam domobranci in

drugi umorjeni, ker je tako »veleval domovine ukaz«. Kateri »ukaz« oz. »ukaz« koga in katere »domovine«, je vsaj zame retorično vprašanje. Popoln cinizem torej. Ta napis ob roškem grobišču vztraja še po petnajst letih.

Permetovo Društvo za ureditev zamolčanih grobov je potem vegetiralo le še po zaslugi oz. pomoči Zdenka Zavadlava in Vere Trampuž. Franc Perme pa je uprizoril mali »labodji spev«, ko je v *Družini* objavil besedilo (v pismih bralcev), v katerem je trdil, da so za vračanje domobrancev iz taborišča Vetrinji krivi njihovi voditelji, ki da so natančno vedeli, kam jih vračajo. Na te njegove trditve sem se odzval (spet le) jaz in jih popolnoma ovrgel. Ko sem pripravljal od-govor, sem prosil Janeza Gruma iz ZDA, velikega poznavalca in pričr dogajanj v Vetrinju in Celovcu maja 1945, kaj meni o Permetovih trditvah, in odgovoril (potrdil) mi je, da niso resnične.

Po tem res absurdnem »labodjem spevu« je Franc Perme izginil s prizorišča.

Izigravanje nevednih

Permetovo Društvo za ureditev zamolčanih grobov je nedavno prevzel Roman Leljak. Tudi on nadaljuje s solo akcijami, ki večkrat naspro-tujejo drugim in celo zdravemu razumu. Po-tem ko je komisija vlade za ureditev grobišč leta 2009 odprla grobišče v rudniku Huda jama, se je začel vmešavati v njeno delo najprej z drobnimi pripombami, potem pa so te pred kakšnimi dvema letoma začele naraščati v večje, danes že v hude očitke. Poleg tega, da vodi Društvo za ureditev zamolčanih grobov, je ustanovil še Društvo Huda jama. V obeh društvih je še nekaj →

posameznikov (podobno kot nekoč pri Permetu). Prvi večji absurd je Leljakovo društvo uprizorilo lani, ko je v razponu pol leta pred rudnikom Huda jama organiziralo kar tri maše z maševanjem škofov: 13. junija 2015 (celjski škof Stanislav Lipovšek), 26. septembra (celjski škof Stanislav Lipovšek) in nato še 5. decembra (ljubljski nadškof metropolit Stanislav Zore, celjski škof Stanislav Lipovšek, gospiško-senjski škof Mile Bogovič, upokojeni graški škof Egon Kapellari). Že druga maša (v tako kratkem času) je bila absurd, tretja pa sploh.

Na teh »mašnih« srečanjih je Roman Leljak razlagal, kako se je s predsednikom države Borutom Pahorjem dogovoril, da bodo ubite v rudniku Huda jama pokopali na mariborskem pokopališču Dobrava.

Oddaljena Dobrava

Do pred kratkim Leljakove želje oz. predloga nisem (nismo) jemal(i) preveč resno, zdaj pa smo nenadoma obveščeni (po ovinkih oz. po naključju, kot je to »običaj«), da bodo res pokopani na Dobravi. Na televiziji sem slišal izjavo člana vladne komisije za grobišča, zgodovinarja dr. Mitje Ferenca, da je ta možnost edina hitro rešljiva (verjetno zaradi pridobivanja soglasij?). Dodal je še, da ubitih v Hudi jami ne bodo polagali v kostnico, ampak jih bodo položili v posebej za ta namen zgrajen grob, ker imajo kosti še tkiva. Že po odprtju grobišča v rudniku Huda jama so bile ideje, da bi zgradili grobnico oz. grob nekje blizu vхода v rudnik. Zanimivo, da Spominskega parka Teharje ne takrat ne danes tisti, ki o tem odločajo, ne omenjajo. Ni jasno zakaj ne. Morda zaradi preveč zapletenih predhodnih soglasij raznih »služb«?

Ampak domobranci, ki so bili ubiti v Hudi jami (šlo naj bi za Rupnikov bataljon), so bili tja pripeljani iz taborišča na Teharjah. Huda jama je torej neposredno povezana s Teharjami. Praktično vsi so bili doma iz Dolenjske in Notranjske (in ne iz Štajerske). Na Teharjah je država zgradila Spominski park Teharje. Sicer ni dokončan, saj manjka nekaj pomembnih elementov, kot sta kostnica in muzej ali vsaj informacijska tabla z opisom, kaj se je tam leta 1945 dogajalo. Še posebej slednje tam manjka na zelo zgovoren način, kar je to samo še eden od velikih absurdov naše družbe.

Na Teharjah so vsako leto spominske slovesnosti za vse, ki so jih od tam odgnali ali odpeljali na morišča. Večinoma so domobranci vozili v Hudo jama, na Hrastniški hrib, vozili pa so jih celo do Mosteca pri Brežicah. Prva spominska slovesnost je bila v letu demokratizacije 1990 in potem vsako leto. Petindvajset jih je bilo do zdaj. Tam se vsako leto zberejo ljudje večinoma iz Dolenjske, Notranjske in širšega območja Ljubljane, od koder so bili tudi tam zaprti domobranci in civilisti. Najprej so molitve, sledi jim maša z ustreznim škofovim

Spominska slovesnost v Spominskem parku Teharje

nagovorom, po maši pa še kulturni program z enim ali več govori. Po odprtju grobišča v Hudi jami leta 2009 so se potem nekateri odpeljali tudi tja, da so tam pomislili na umorjene, morda pomolili in prižgali svečo. Če ne veš, kje je rudnik Huda jama, tja težko prideš, tudi parkiraš težko, še posebej ob večjem številu avtomobilov.

Daleč od oči

Zato je bilo po odprtju grobišča v Hudi jami za tiste, ki se vsako leto na spominskih slovesnostih na Teharjah spominjajo sorodnikov oz. nasploh ljudi, ki so leta 1945 morali skozi pekel Teharij, večina na morišča oz. v smrt, logično, da bodo ubite v rudniku pokopali v Spominskem parku Teharje. Ne le zato, ker so jih od tam vozili v smrt, ampak tudi zato, ker je tam zgrajen razmeroma velik spominski park in ker so tam vsakoletne spominske slovesnosti.

Velikokrat sem bil del teh spominskih slovesnosti. Zato razumem ljudi, ki prihajajo tja in z njimi čutim. Prav vsi si močno želijo, da bi bili ljudje iz Hude jame pokopani tam, blizu spomenika. Tako bi bile spominske slovesnosti še bolj občutene. Ob grobu bi lahko postali in prižgali svečo. Zdaj pa naj bi se s Teharij vozili razmeroma daleč proti severovzhodu, do Maribora oz. pokopališča Dobrava. Čemu? Ali zaradi »želje« nekega posameznika in birokracije?

Ti ljudje so edini, ki se vsako leto, že 25 let, poklonijo spominu umorjenih. Daleč pridejo. Ali naj jih zdaj še kaznujemo s tem, da jim njihove drage odpeljemo nekam daleč na severovzhod!

Zdaj je tudi lepa priložnost, da se Spominski park Teharje vsaj delno dokonča, saj se »drugače« verjetno nikoli ne bo. Če bodo zgradili grobno polje in spominski park opremili z zelo jasnimi napismi na informacijskih tablah, bo to že nekaj.

Treba je gledati tudi v prihodnost. Kaj bo čez deset, dvajset, morda čez petdeset let? Ali se bodo ljudje, ki se spominjajo pomorjenih v Hudi jami, morali ves čas voziti na Teharje, na Hrastniški hrib, potem pa še daleč »tja gor« v Maribor?

Če bodo pomorjeni ljudje iz grobišča v rudniku Huda jama pokopani na pokopališču na Dobravi pri Mariboru, bo bolj ali manj tako: daleč stran, to je daleč od oči, kar pa lahko pomeni tudi daleč od srca.

Ofenziva se stopnjuje

Marca je televizija Nova24TV poročala, kako so rudnik Huda jama obkolila policijska vozila in kako skrivoma iz rudnika izvažajo v rudniku umorjene. Takoj se je izkazalo, da podatek ne drži. Televizija se je torej na svojem začetku zelo osmešila. Le kdo ji je podtaknil čisto laž?

Dvanajstega aprila je Leljakovo Društvo Huda jama izdalo izjavo

za javnost, v njej pa zapisalo, da je vladna komisija za grobišča v odloku o prenosu ubitih v Hudi jami na pokopališče Dobrava pri Mariboru sklenila, da jih pred pokopom upepelijo. Predsednik komisije Jože Dežman je to informacijo še isti dan zanikal kot neresnično. Res pa je, da so postkomunistični aparatačiki v vladi razmišljali tudi o tem – škandalu.

Isti dan, 12. aprila, je Leljakovo društvo na vlado naslovilo predlog, da imenuje novega predsednika vladne komisije za grobišča oz. da zamenja predsednika Jožeta Dežmana. Za novega predsednika so predlagali Janeza Juhanta ali Francija Feltrina. Poleg tega pa še, da društvo sodeluje pri vseh postopkih urejanja grobišča v rudniku Huda jama.

Politična volja

Predsednik Nove Slovenske zaveze Peter Sušnik je na spletni strani casnik.si 20. aprila 2016 objavil svoje poglede na pokop umorjenih iz grobišč (namesto besede žrtev, kar je v vsesplošni rabi, uporabljam besedo umorjeni). Zapisal je: »Teharje potrebujejo dokončanje v smislu dokončne ureditve parka, simbolične ureditve spomina na tamkajšnje taborišče in predvsem sanacijo okolja. Nedvomno bi to lahko bilo eno izmed možnih pogrebniških mest tistih, ki bodo identificirani kot teharski taboriščniki, a ne bi bilo prav, da to postane splošno slovensko pokopališče neznanih žrtev slovenskega holokavsta iz vseh grobišč in morišč.

Maribor je sicer lepo urejeno pokopališče, ima tudi urejeno kostnico za začasno spravilo posmrtnih ostankov pred izvedbo preiskav sodne medicine, a pokopati neznane slovenske žrtve tam je hkrati tudi klofuta vsem, ki iz Dolenjske in Notranjske ter ljubljanske pokrajine (to pa je domicil večine padlih domobrancev) zvesto čakajo vrnitve svojih domačih.

V Novi Slovenski zavezi predlagamo, da je Ljubljana kraj, kjer naj se nahaja ta skupni dokončni grob vseh, ki bodo ostali neidentificirani ali brez groba pri domačih. Različne so lokacije, ki bi bile dostojne in možne: predlagali smo kar

Trg republike, saj bi tako dopolnili prizorišče osamosvojitve (kjer je bila spuščena zastava z rdečo zvezdo, proti kateri so se žrtve borile), spomenik revolucije (ki nas spomni na ideologijo, v imenu katere so bili pobiti) ter grobnico herojev (kamor so bili z državnimi častmi pretekle totalitarne države položeni njihovi dejanski ali politični krvniki).

Hkrati pa smo slišali tudi za druge predloge: Orlov vrh, kjer je že bilo urejeno domobransko pokopališče (po zmagi revolucije oskrunjeno in izničeno); Navje, kjer je Plečnik predvidel pokop slovenske elite; Žale, kjer so spomeniki in grobovi, ki sodijo v vseslovensko zavest; pa še kakšen predlog smo slišali, ki kaže, da Ljubljana ima prizorišča, vredna častnega spomina.

Ljubljana je državna prestolnica in kot taka je dolžna sprejeti simbole državnosti. Med te pa je treba uvrstiti tudi pokojne žrtve komunistične revolucije, čeprav jih nekateri ne želijo priznati drugače kot sovražnike. Celo na washingtonskem Arlingtonu počivajo tudi pokojni vojaki nacistične Nemčije, fašistične Italije in imperialistične Japonske: civilizacija se pač kaže v odnosu do mrtvih. Mi pa smo še zelo daleč ...«

Rudnik Huda jama

Tako predsednik Nove Slovenske zaveze kot najbolj legitimne predstavnice umorjenih v grobiščih. S temi mnenji se je mogoče strinjati. Najbolje bi bilo, če bi umorjene iz grobišč pokopali v Ljubljani, v slovenski prestolnici. Na Žalah je dovolj prostora. Toda ali bo postkomunistična birokracija v dveh ministrstvih vlade, ki sta zadolženi za ureditev grobišč, to omogočila? Pri političnih razmerjih v državi, kot jih imamo danes, in kaže, da jih bomo imeli še nekaj časa, je za to malo možnosti. Razmere na desnici so politiki zavozili ...

Več možnosti je za Spominski park na Teharjah. Nekateri omenjajo, da bi tam bila najprej potrebna »ekološka sanacija«. Kako pa si to predstavljajo? Ali sploh vedo, o čem pišejo? Tam je okolje kolikor toliko urejeno, seveda glede na ekološke razmere, ki so se tam dogajale vrsto desetletjih. Tam je bil zgrajen razmeroma lep spominski park. Umorjeni v rudniku Huda jama so šli skozi komunistično koncentracijsko taborišče na Teharjah. Tam so mnogi trpeli in tam je država zgradila spominski park. Tja hodimo na spominske slovesnosti. Prav nobenega razloga, niti birokratskega, ni, da bi umorjene iz Hude jame vozili v Maribor. »Rešitev« z mariborsko Dobravo je škandalozna.

Še glede terminologije o grobišču Huda jama. Gre za tri pojme: eno je rudnik Huda jama (po kraju Huda Jama), drugo je rov, ki se imenuje po sv. Barbari, tretje pa je navpični jašek v rudniku, kjer je zakopana večina umorjenih. Sam uporabljam bolj splošen termin »grobišče v rudniku Huda jama«, tudi zato, da se ve, kje geografsko je. ✕

Obsežen »prazen« prostor v Spominskem parku Teharje